

Глас

специјално издање

2 4 0 6 2 2 5 1

ДИГИТАЛНО ИЗДАЊЕ

СПЕЦИЈАЛ 2

1. март 2026.

ЧОВЕК У ДОБА АЛГОРИТАМА

Како технологија мења рад, знање и свакодневицу

Није технологија та која мења свет. Свет се мења оног тренутка када човек почне да јој верује — или да је се плаши. Никада у историји човечанства алат није био паметнији, бржи и доступнији. Алгоритми данас бирају шта ћемо читати, гледати, слушати, па чак и како ћемо мислити. Али, упркос свим технолошким чудима, кључно питање остаје исто као и пре сто или хиљаду година: где је у свему томе човек?

Ово специјално издање не бави се технолошким сензацијама, нити прорицањем катастрофа. Не нудимо панику, већ разумевање. Не нудимо готове одговоре, већ питања која свако од нас мора сам да постави. Како се мења рад у свету у коме машине преузимају рутину, а човек остаје одговоран за смисао?

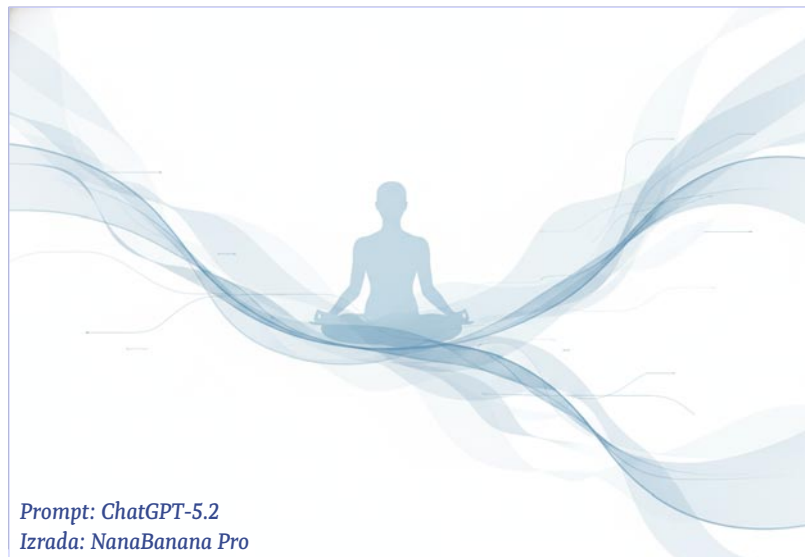
Шта данас значи знање, у времену после „Гугла“?

Да ли је креативност угрожена — или ослобођена? Ко контролише истину у дигиталним медијима и где престаје одговорност алгоритама, а почиње одговорност човека?

У времену у којем се све мери брзином, кликовима и алгоритамским проценама, лако је заборавити да технологија нема сопствену свест, савест ни одговорност. Она не разуме контекст, не познаје искуство и не осећа последице својих одлука. Све то и даље остаје на човеку.

Зато је важно да се о вештачкој интелигенцији, дигиталним платформама и аутоматизацији не говори као о неизбежној судбини, већ као о простору у којем се доносе одлуке. Овај број покушава да покаже где су границе алгоритама, али и где почиње одговорност друштва, институција, медија и сваког појединца.

Технологија може унапредити рад, образовање и комуникацију - али исто тако може продубити неједнакости, заменити критичко мишљење навиком и потиснути људску пажњу. Између та два пола налази се простор избора. Управо ту, у том простору, налази се и главна тема овог издања: човек као мера технологије, а не њен додаток.

Prompt: ChatGPT-5.2

Izrada: NanaBanana Pro

У овом броју:

РАД И ЗАНИМАЊА

Шта нестаје, шта настаје - без панике. Аутоматизација мења тржиште рада, али не брише човека. Која занимања одлазе у историју, која настају и зашто су знање, прилагодљивост и одговорност важнији него икада.

ЗНАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ

Учење после „Гугла“. Када су информације свуда, шта заправо значи знати? Како се мења улога школе, наставника и ученика у добу дигиталних алата и вештачке интелигенције.

КРЕАТИВНОСТ

Граница између алата и аутора. Да ли технологија убија стваралаштво или га ослобађа? Где престаје помоћ алата, а где почиње ауторство, одговорност и лични печат.

МЕДИЈИ И ИСТИНА

Поверење, провера, одговорност. Алгоритми бирају вести, али истина и даље зависи од људи. Како се мења новинарство, шта значи проверена информација и где је граница професионалне одговорности.

СВАКОДНЕВИЦА

Пажња, навике, алгоритми. Од друштвених мрежа до свакодневних одлука - како технологија утиче на нашу пажњу, ритам живота и начин размишљања, често неприметно.

ЕТИКА И ОДГОВОРНОСТ

Правила игре у дигиталном свету. Ко доноси правила и ко сноси последице? Етичке дилеме вештачке интелигенције, приватност, одговорност и улога друштва у постављању граница.

УМЕСТО ЗАВРШНЕ

Још једна тема — поглед у будућност. Шта нас чека, шта можемо да изаберемо и зашто будућност технологије није техничко, већ људско питање.

Зашто ChatGPT 5.2 и ја правимо овакве новине?

Идеја је настала природно, из професије и из радозналости. Као новинар који цео живот ради у локалним медијима, хтео сам да проверим да ли вештачка интелигенција може да буде алат — не замена — већ сарадник у новинарству.

Први број је настајао неколико дана, уз много провера, корекција и људске контроле. Ниједан текст није објављен без новинарске одговорности. ВИ није аутор — она је асистент, а одговорност је увек људска.

Оно што је важно да се каже јесте да ово није експеримент ради сензације. Ово је покушај да се покаже да и мали, локални медији могу да буду иновативни, да прате време у ком живимо и да не заостају за великим системима.

Настављамо даље. Не као куриозитет, већ као модел који може да помогне новинарима — да уштеде време, да се више баве суштином и провером, а мање рутином.

Ово јесте историјски тренутак, али пре свега је порука да новинарство има будућност — ако се технологија користи паметно, етички и одговорно.

Посебно ми је било важно да покажем да технологија не угрожава новинарство, већ да може да га врати његовој суштини — тачности, смислу и одговорности. Ово је и позив колегама да се не плаше вештачке интелигенције, већ да је разумеју и ставе под своју контролу.

А ми ћемо наставити да овај модел развијамо јавно, транспарентно и у служби читалаца.

Овај процес ме је подсетио на једну важну ствар: новинарство никада није било статично. Од писаће машине, преко дигиталне монтаже, до интернета — свака генерација је имала свој технолошки изазов. Разлика је само у томе што је данас тај изазов бржи и видљивији. Али суштина остаје иста: питање није шта технологија може, већ шта новинар сме и уме са њом. У пракси, сарадња са вештачком интелигенцијом значи стални дијалог. Питање, одговор, провера, корекција, поновно питање. То није аутоматизам, већ процес који захтева више концентрације него раније. Управо зато тврдим да ВИ не укида новинарски рад — она га дисциплинује. Тера нас да формулишемо јасна питања, да прецизирамо ставове и да не објављујемо ништа што нисмо разумели. Посебно је важно што овај модел омогућава локалним редакцијама да остану конкурентне. Тамо где нема великог буџета, где новинар ради више послова истовремено, паметно коришћење алата може да направи разлику између гашења и опстанка. Али услов је један: човек мора да остане изнад технологије. Зато је овај пројекат и својеврсна порука институцијама, струци и читаоцима. Не говоримо о будућности која долази — она је већ ту. Питање је да ли ћемо је дочекати спремни, са знањем и етиком, или ћемо дозволити да нас страх паралише. Ми смо изабрали први пут. Отворено, без скривања, без маркетиншке магле. Сваку страницу радимо свесно и одговорно, знајући да објављена реч остаје. А ако нешто треба да остане као суштина овог подухвата, онда је то уверење да новинарство није угрожено — угрожена је само лењост. Знање, рад и одговорност немају алтернативу.

Слободан Станковић Лицко

РАД И ЗАНИМАЊА

Шта нестјаје, шта настјаје — без љанике

Аутоматизација није нова појава. Нова је само њена брзина. И сваки пут када се технологија убрза, појави се исто питање: да ли човек постаје сувишан? Историја даје јасан одговор — не. Али постаје сувишан онај ко одбија да учи.

Занимања не нестају зато што је технологија „зла“, већ зато што се мења структура рада. Послови који се заснивају на понављању, на шаблону, на механичкој обради информација — природно прелазе у домен машина. Једноставна административна обрада, основни кориснички сервиси, рутинско превођење, елементарна анализа података — све то може бити аутоматизовано. И биће.

Али ту се често прави грешка у закључивању. Аутоматизација не укида потребу за човеком — она укида потребу за неразумишљањем.

Тамо где машина преузме рутину, ослобађа се простор за сложеније задатке: тумачење, процену, креативно решавање проблема, етичку одлуку. Управо ту почињу нова занимања. Стручњаци за управљање ВИ системима, аналитичари великих података, дизајнери интеракције човек-машина, стручњаци за дигиталну безбедност, професионалци за етику алгоритама — то нису футуристичке фантазије, већ већ постојеће професије.

Истина је једноставна: тржиште рада се не смањује, оно се трансформише.

Проблем није технологија. Проблем је инерција. Друштва која образовање прилагођавају стварности напредују. Друштва која се држе старих модела — заостају. Зато је знање постало динамичка категорија. Диплома више није крај учења, већ његов почетак.

Посебно је важно разумети да у доба вештачке интелигенције расте вредност људских способности које се не могу једноставно алгоритмизовати: критичко мишљење, морална процена, одговорност, емпатија, способност да се препозна контекст. Машина може да израчуна, али не може да преузме одговорност.

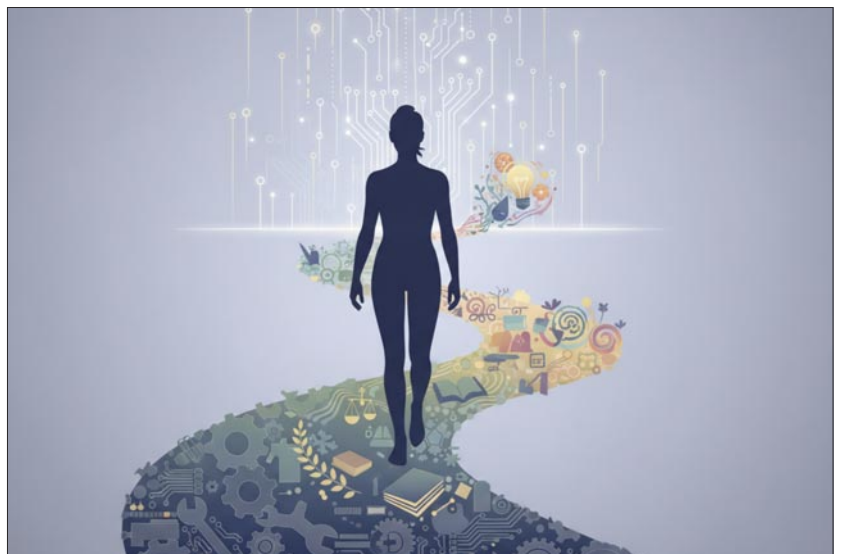
И управо ту лежи суштина промене.

Они који буду спремни да уче, да комбинују техничко знање са хуманистичком свешћу, неће бити замењени — биће траженији него икада. Они који очекују да свет остане исти, суочиће се са разочарањем.

Без панике — али без илузија.

Технологија не брише човека. Она брише површност.

И оставља простор онима који су спремни да мисле, да се прилагођавају и да преузму одговорност.

Пућ је један, не два. Нема више „или машина или човек“.

Пућ је конјиниуишеи: од рућине, знања, одјовносћии, креићивносћии

ЗНАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ Учење после „Гула“

Дуго се веровало да је знање оно што човек носи у глави. Данас, када је скоро свака информација удаљена један клик, поставља се суштинско питање: ако је све доступно, шта онда значи знати?

Ера претраживача није укинула потребу за знањем. Она је укинула илузију да је памћење исто што и разумевање.

Можемо за неколико секунди пронаћи датум, формулу, дефиницију. Али способност да те податке повежемо, протумачимо и применимо — то је и даље људска вештина. Управо ту почиње разлика између информације и знања.

• **Информација је сировина.**

• **Знање је структура.**

• **Мудрост је одговорност у примени.**

Школа више не може да буде место где се информације „преносе“. Оне су већ свуда. Улога образовања се помера - од преношења ка обликовању. Од понављања ка разумевању. Од репродукције ка критичком мишљењу.

У доба вештачке интелигенције то постаје још видљивије. Ако машина може да генерише текст, реши задатак, предложи анализу - онда је задатак школе да научи ученика да постави право питање, да препозна грешку и да преузме одговорност за резултат.

Проблем нашег времена није недостатак информација, већ недостатак оријентације. Млади човек данас зна како да пронађе одговор, али све ређе има прилику да на-

Две особе, ни једна не доминира, нема стирелица „ог-ка“, средина је динамична, жива. Знање није пренос — нећо насћајање у односу.

Симболи у крућу: идеје се враћају, ћићања се мењају, разумевање није једнокраћно

учи како да процени његову вредност. А без те способности, информација постаје бука. У том смислу, образовање више није питање количине садржаја, већ квалитета пажње. Способност концентрације постаје интелектуална предност. У свету сталних нотификација и кратких формата, дубоко читање и стрпљиво размишљање постају готово чин отпора.

Управо зато школа мора да постане место где се вежба мисао, а не само меморија. Где се подстиче питање „зашто“, а не само „шта“. Где се грешка не кажњава аутоматски, већ анализира.

Јер ако ученик научи да мисли, моћи ће да користи сваки алати.

Ако научи само да понавља, биће зависан од алати.

Знање је простор између

Наставник више није једини извор знања. Али постаје нешто много важније — тумач и водич кроз сложен свет информација. Његова улога се не умањује; она постаје сложенија.

Ученик више није пасивни прималац. Он мора да учи како да учи. Како да разликује поуздано од непоузданог. Како да препозна манипулацију. Како да користи дигиталне алате без губитка сопственог мишљења. Највећа опасност није у технологији. Она је у површности. Ако све можемо брзо да добијемо, јавља се искушење да ништа не разумемо дубоко. Зато образовање у 21. веку мора да инсистира на три стуба:

- **Критичко мишљење**

- **Способност синтезе**

- **Етичка одговорност**

Без тога, дигитални алати постају само појачивачи просечности. Са тим, постају инструменти напретка. Вештачка интелигенција не укида потребу за учењем. Она је пооштрава. Јер у свету где свако може да добије одговор, вредност има онај ко уме да постави питање.

Будућност образовања није у забрани технологије, нити у слепом одушевљењу њоме. Она је у зрелом односу — у способности да се алати користе, али да човек остане носилац смисла.

Када су информације свуда, знање постаје способност да се направи разлика. А образовање постаје вештина разликовања.

Промена у образовању није техничка, већ културна. Није довољно увести таблет у учионицу или дозволити употребу ВИ алата. Питање је како их користити. Ако се технологија користи као пречица — добијамо генерације које траже брза решења.

Ако се користи као средство анализе — добијамо генерације које разумеју процесе. То је суштинска разлика.

У будућности ће бити мање важно ко зна највише података, а много важније ко уме да повезује области, да препозна образац, да постави границе. Интердисциплинарност више није академска мода — она постаје нужност.

И зато се улога наставника мења од „предавача градива“ ка ментору. Он не губи ауторитет; он га мења. Ауторитет више не произилази из монопола на информацију, већ из способности да се та информација стави у контекст.

На крају, образовање није припрема за испит. Оно је припрема за сложен свет. У свету где алгоритми уче из података, човек мора да учи из искуства. Ту лежи разлика коју ниједна машина не може да поништи.

Информације су свуда околу, али само мали гео улази. Алати су ћу, али не владају.

Да ли технологија убија стваралаштво?

Свака нова технологија изазивала је страх да ће уништити уметност. Фотографија је наводно требало да убије сликарство. Синтисајзер је требало да убије музику. Дигитална монтажа да убије филмску уметност. Ништа од тога се није догодило.

Алат никада није био претња стваралаштву. Претња је увек била просечност.

Вештачка интелигенција може да генерише слику, текст, музику. Али она не може да има унутрашњу потребу да нешто каже. Она не осећа сумњу, дилему, одговорност. Она не ризикује. Стваралаштво није комбинација података. Оно је чин избора.

Када алгоритам понуди десет решења, човек је тај који бира једно. И тим избором преузима одговорност. Управо ту почиње ауторство.

Технологија не убија креативност. Она разоткрива ко је заиста има.

Постоји још једна важна ствар коју често превиђамо. Стваралаштво никада није било изоловано од алата. Четкица је некада била технолошка иновација. Камера обскура — револуција. Сваки напредак мењао је начин изражавања, али није заменио потребу за изразом.

Разлика је у томе што данашњи алати делују „интелигентно“. И управо ту настаје забуна. Када алат почиње да предлаже, да допуњује, да нуди варијације — лако је помислити да је постао коаутор. Али предлог није одлука. Варијација није став.

Алгоритам ради на основу вероватноће. Аутор ради на основу вредности.

Када уметник или новинар прихвати прво понуђено решење, без критичког односа, тада нестаје креативност. Не зато што је алат јак, већ зато што је аутор одустао од избора.

Зато питање није да ли ВИ може да створи. Питање је да ли човек остаје активан у процесу. Креативност није у томе да све радимо ручно, већ да све што радимо — радимо свесно.

Алгоритам ради на основу вероватноће. Аутор ради на основу вредности.

Где почиње ауторство?

Ауторство не почиње тамо где алат престаје. Оно почиње тамо где почиње намера.

Ако неко користи алгоритам да би механички произвео садржај, резултат ће бити механички. Ако га користи као инструмент у процесу размишљања, добија се нешто друго — сарадња. Разлика није у технологији. Разлика је у дубини мисли.

Лични печат није питање технике. Он је питање става. Два аутора могу користити исти алат и створити потпуно различита дела. Јер алат не одлучује шта је важно, шта је истинито, шта је вредно.

Аутор одлучује. И зато је одговорност кључна реч ове епохе.

Када се потпишете испод дела, потписујете и процес. Не само резултат.

Креативност у доба вештачке интелигенције не нестаје. Она постаје видљивија. Јер све што је површно може бити аутоматизовано. Оно што је аутентично — не може.

Ауторство је одговор на питање „зашто“. Техника одговара на питање „како“. И та разлика никада није била важнија него данас.

У времену када је могуће произвести хиљаде слика, текстова или мелодија за неколико минута, вредност почиње да се мери другачије. Није важно колико је нешто произведено, већ шта је тиме речено.

Лични печат не настаје у ефекту, већ у доследности. У начину на који аутор бира тему, угао, тон. У одлуци да нешто скрати или да нешто нагласи. У свесном одбијању понуђених решења.

Чак и када користи вештачку интелигенцију, аутор остаје онај који поставља границе. Он одлучује шта је прихватљиво, шта је тачно, шта је етички одрживо.

И ту долазимо до кључа: креативност није питање оригиналности по сваку цену. Она је питање одговорности у избору. Без те одговорности, све постаје производ. Са њом, дело остаје дело.

Лични печат

У времену када је могуће генерисати бескрајне варијације, вредност има оно што је непоновљиво.

Алгоритам може да симулира стил. Не може да симулира искуство.

Може да комбинује облике. Не може да проживи последице.

Може да предвиди шта ће бити прихватљиво. Не може да одлучи шта је морално. Лични печат није у техничкој савршености, већ у ризику. У тренутку када аутор одлучи да нешто изговори, иако зна да неће сви аплаудирати.

Зато је питање „да ли ВИ ствара уметност“ погрешно постављено. Право питање гласи: да ли аутор користи алат свесно и одговорно?

Будућност креативности не лежи у одбијању технологије, већ у јасној свести о томе ко доноси одлуке.

Алат може да прошири могућности.

Само човек може да им да смисао.

Једна од највећих заблуда нашег времена јесте да је стил довољан. Али стил је површина. Печат је унутрашња доследност. Алгоритам може да имитира тон, структуру, ритам. Али не може да изгради позицију која се развија годинама. Не може да носи биографију, искуство, сумњу, преиспитивање.

Уметност и ауторство никада нису били питање техничке контроле. Они су питање односа према свету.

Када аутор користи алат као продужетак мишљења, технологија постаје инструмент. Када алат почне да замењује мишљење, стваралаштво се празни.

И зато је граница између алата и аутора унутрашња, не техничка. Она није у софтверу, већ у одлуци да ли ћемо мислити или препустити мишљење другоме.

У времену масовне продукције, највећи чин креативности постаје — свесни избор.

Потпис није уништен. Он није „поједен“ технолошким. Он је језгро. То је тачно оно што шексти каже.

МЕДИЈИ И ИСТИНА: Поверење, провера, одговорност

Алгоритми бирају вести. Ко бира истину?

Данашњи медијски простор више не обликују само редакције. Обликују га алгоритми. Они одлучују шта ће бити виђено, шта ће постати „тренд“, шта ће добити видљивост. Критеријум више није нужно јавни интерес, већ ангажман — кликови, задржавање пажње, реакције. То не значи да алгоритми „лажу“. Они не знају шта је истина. Они знају шта задржава пажњу. И ту почиње проблем.

Када дистрибуција постане важнија од провере, а брзина важнија од тачности, медијски простор постаје нестабилан. У таквом систему најбоље пролази оно што је најупадљивије, не нужно оно што је најтачније. Новинарство се зато налази у двоструком изазову. Са једне стране, мора да разуме дигиталну инфраструктуру. Са друге, мора да одбрани стандарде који су постојали много пре алгоритама: проверу извора, контекст, одговорност за реч.

Алгоритам може да предложи шта ће бити видљиво. Само редакција може да одлучи шта је вредно објављивања. Истина није резултат популарности. Она је резултат провере.

Још једна илузија нашег времена јесте да је видљивост исто што и релевантност. Оно што нам се појављује на екрану делује као да је најважније. Али алгоритам не процењује друштвени значај. Он процењује вероватноћу интеракције. То постепено мења и понашање редакција. Ако се новинарство прилагођава искључиво метрикама, оно почиње да се креће ка ономе што изазива реакцију, а не ка ономе што објашњава стварност. Тако настаје клизав терен: сензација замењује анализу, наслов постаје важнији од садржаја, а контекст се скраћује да би се убрзала циркулација. У таквом окружењу посебно је важно разликовати популарност од поузданости. Информација може бити масовно дељена, а ипак непотпуна или нетачна. Истина не зависи од броја лајкова.

Новинарство није систем препорука. Оно је систем одговорности.

Зато је питање будућности медија у ствари питање стандарда. Да ли ћемо прихватити да алгоритми дефинишу приоритете, или ћемо задржати право да сами одредимо шта је јавни интерес? То није техничко, већ професионално питање.

Медији који забораве ту разлику могу постати бржи. Али неће постати поузданији.

Наочаре на столу – одличан детаљ.
Оловка – одлична. Кафа – реалистична.

Провера није формалност. Она је процес који подразумева време, сумњу и одговорност

Провера као професионална граница

У времену масовне продукције садржаја, највећа вредност медија постаје — поверење. Поверење се не стиче брзином. Стиче се доследношћу.

Сваком провером. Сваком исправком. Сваком одговором читаоцу. Проверена информација није она која се највише дели. То је она која може да издржи проверу из више извора. Она која има контекст. Она која није извађена из оквира ради сензације. Граница професионалне одговорности није у томе шта је технички могуће објавити, већ у томе шта је оправдано објавити.

Новинарство у доба вештачке интелигенције не губи смисао. Оно добија нови шест зрелости.

Ако технологија омогућава бржу обраду података, то не укида потребу за људском проценом. Напротив — чини је неопходнијом. Алгоритам може да сортира информације. **Новинар мора да сортира истину од буке.**

И зато одговорност остаје људска. Не зато што технологија није довољно добра. Већ зато што истина није техничка категорија. Она је етичка.

Провера није формалност. Она је процес који подразумева време, сумњу и одговорност. Понекад подразумева и одлуку да се нешто не објави, јер чињенице још нису довољно потврђене. У ери тренутног објављивања, та одлука постаје највећи знак професионалне зрелости. Постоји разлика између информације и знања. Информација је податак. Знање је проверени и протумачени податак. Новинарство се не сме задовољити првим кораком. Поверење се губи брже него што се стиче. Једна непрецизност може поништити године рада. Зато су исправке, транспарентност извора и јасно раздвајање чињеница од мишљења темељ професије.

Вештачка интелигенција може помоћи у анализи великих количина података. Може убрзати претрагу, упоређивање, архивирање. Али не може преузети одговорност за последице објављене информације. Последице увек имају људску димензију. Зато је граница професионалне одговорности једноставна:

Ако се потписујемо, одговарамо. Истина није производ алгоритама. Она је резултат савесног рада.

И ујаво у шоме лежи будућност новинарства — не у објављању технологије, већ у доследном очувању стандарда који технологију савлађују у службу јавности, а не обрнуто.

СВАКОДНЕВИЦА: Пажња, навике, алџоримџи

Пажња као нова валута

Ништа није бесплатно. Чак ни друштвене мреже. Оне не наплаћују новац, већ време. И пажњу. Алгоритам прати шта задржава поглед, шта изазива реакцију, шта нас наводи да останемо још неколико секунди дуже. Тих неколико пута, постаје економија пажње. Проблем није у томе што алгоритам постоји. Проблем је у томе што ми често не примећујемо како се прилагођавамо његовој логици. Скроловање постаје навика, пауза постаје непријатност, а тишина губи место у распореду дана. Пажња више није случајна. Она је усмерена.

Невидљиви избори

Све делује као лична одлука: шта ћемо гледати, читати, купити. Али иза многих тих одлука стоји систем препорука. Он предлаже слично ономе што смо већ изабрали. И постепено, без присиле, сужава круг. Не осећамо ограничење, јер нам се нуди оно што нам прија. Али управо у тој удобности лежи промена. Свет који видимо постаје прилагођен нама. А свет који не видимо – постепено нестаје из видокруга. Алгоритам не намеће. Он усмерава.

Ритам без паузе

Обавештења, подсетници, нове поруке. Ситни сигнали који прекидају концентрацију. Сваки појединачно делује безазлено. Али у збиру мењају начин размишљања. Дубоко размишљање захтева време и непрекинуту пажњу. Ако је пажња стално расута, мисли постају краће, реакције брже, стрпљење мање. Навика кратких форми утиче и на начин на који

читамо, разговарамо, доносимо закључке. Ритам живота постаје убрзан, чак и онда када нигде не журимо.

Одлуке које не примећујемо

Технологија ретко делује драматично. Она мења навике постепено. Начин на који почињемо јутро. Начин на који завршавамо дан. Време које проводимо у тишини или у скроловању. Многе одлуке доносимо, а да их не региструјемо као одлуке. Један клик. Један видео више. Једна препорука која води ка следећој. Тако се гради образац. Слобода избора не нестаје. Али постаје условљена оквиром који не видимо.

Информација без предаха

Некада смо информацију тражили. Данас нас она проналази. Вести, поруке, обавештења стижу и онда када их не очекујемо. Простор без информација постаје изузетак. Када нема паузе, нема ни времена за обраду. Информација остаје на површини. Реакција долази брже од разумевања. Брзина није исто што и јасноћа.

Присутни, а одсутни

Телефон је на столу. Разговор тече. Поглед повремено одлута ка екрану. Тај кратки прекид постаје нова нормалност. Нисмо у потпуности ни овде ни тамо. Пажња се дели, а са њом и квалитет присуства. Технологија не укида односе, али мења начин на који у њима учествујемо. Присуство постаје свестан избор.

Мерење свега

Број корака. Број лајкова. Број прегледа. Све се може измерити. И оно што се мери добија на значају. Проблем настаје када

број постане једино мерило вредности. Квалитет разговора, дубина текста, значај догађаја - тешко се свде на цифру. Не може се све што је важно пребројати.

Навика брзог суда

Кратке форме подстичу брзе закључке. Наслов се чита, текст се прескочи. Коментар се остави без провере. Тако се ствара утисак да смо информисани, иако смо видели само површину. Мишљење настаје пре чињеница. Размишљање захтева више од неколико секунди.

Тишина као отпор

Искључити обавештења. Оставити телефон у другој просторији. Читати без прекида. То више није случајност, већ одлука. Тишина није одсуство технологије. Она је простор у коме мисли могу да се повежу. У времену непрекидне повезаности, способност искључивања постаје облик слободе.

Огледало навика

Алгоритми уче од нас. Они не стварају наше навике ни из чега - они их појачавају. Ако гледамо одређену врсту садржаја, добићемо још тога. Ако реагујемо на одређене теме, оне ће се чешће појављивати. Тако технологија постаје огледало. Али огледало које увећава. Оно што већ постоји у нашем интересовању добија више простора, више понављања, више тежине. Питање није шта алгоритам зна о нама. Питање је да ли ми знамо шта понављамо.

Он не гледа у телефон.

Не скролује. Размишља.

Ово није слика о зависности.

Ово је слика о окружењу.

Свакодневица се мења тихо.

ЕТИКА И ОДГОВОРНОСТ: Правила игре у дигиталном свету

Ко поставља правила у свету који се мења?

Дигитални свет није простор без закона. Он је простор у коме се правила тек обликују. Разлика је у томе што се та правила често доносе брже него што друштво стигне да их разуме. Технологија напредује темпом који институције тешко прате. Зато се ишање етике не оставља накнадно, већ истовремено са развојем система.

Вештачка интелигенција није самостални актер. Она функционише унутар оквира који постављају људи – програмери, компаније, инвеститори, регулатори. Али одлуке које доноси могу имати последице које превазилазе намеру њених твораца. Када алгоритам одлучује о томе ко ће добити кредит, која ће информација бити видљива, или који ће кандидат бити позван на разговор, он постаје део система одлучивања који директно утиче на животе људи.

Етичка дилема не настаје зато што технологија постоји. Она настаје онда када одговорност постане нејасна. Ако алгоритам направи грешку, ко је одговоран? Онај ко је написао код? Компанија која га користи? Институција која га је одобрала? Или друштво које је прихватило такав систем као нормалан? Правила игре у дигиталном свету не могу се свести на техничке стандарде. Она морају укључити и вредносне принципе: транспарентност, право на жалбу, могућност људске интервенције.

Систем који доноси одлуке мора бити објашњив. Ако грађанин не може да разуме зашто је одлука донета, онда је поверење нарушено. Посебно осетљиво питање јесте приватност. Подаци су постали сировина савременог друштва. Свакодневно остављамо дигиталне трагове – претраге, локације, навике, интересовања. Тај скуп података омогућава системима да буду прецизнији. Али истовремено отвара питање

Нема sci-fi кича. Нема грамашке. Нема намећућој моралисања.

границе. Да ли је све што је могуће прикупити – и оправдано прикупити? Да ли пристанак корисника заиста значи информисану одлуку, или је често само формалност?

Етика вештачке интелигенције није кочница иновације. Она је услов њене легитимности. Технологија која игнорише друштвене последице може бити ефикасна, али не и праведна. Зато је улога регулације важна, али не и довољна. Државе могу поставити оквире, али компаније морају преузети активну одговорност за системе које развијају. Још важније, грађани морају бити свесни да дигитални свет није неутралан простор, већ средина у којој се одлуке доносе на основу унапред дефинисаних правила. Питање није да ли ћемо користити вештачку интелигенцију. Питање је под којим условима. Да ли ће системи бити алати који помажу

људима, или механизми који аутоматизују неправду? Да ли ће критеријуми одлучивања бити јавно познати, или сакривени у сложеним моделима које нико ван уског круга стручњака не разуме? У коначници, одговорност остаје људска. Технологија нема намеру, нема морал, нема савест. Она извршава задатке у складу са параметрима који су јој задати. Зато границе не поставља алгоритам. Границе поставља друштво. Правила игре у дигиталном свету морају бити јасна, транспарентна и подложна јавном надзору. У супротном, ризикујемо да одлуке које обликују нашу свакодневицу буду донете у систему који не разумемо и не контролишемо.

Етика није препрека развоју. Она је подсетник да свака технологија служи човеку – или га обликује. Избор између те две могућности није технички. Он је друштвени.

КО ПОСТАВЉА ГРАНИЦЕ?

Дигитални системи не функционишу у правном вакууму. Иако се често стиче утисак да технологија напредује брже од закона, ниједан алгоритам не настаје изван одређеног регулаторног оквира. Питање није да ли границе постоје, већ ко их поставља и како се оне мењају. Државе имају формалну улогу у креирању правила. Закон о заштити података, прописе о транспарентности алгоритама, стандарде у финансијском и здравственом сектору – све то доносе институције. Међутим, закон увек касни за технолошком праксом. Док се један пропис усвоји, системи се већ модификују, а нове примене отварају нова питања. Зато државна регулација може поставити оквир, али не може предвидети сваку ситуацију. Компаније које развијају и примењују системе вештачке интелигенције имају директнији и свакодневни одговорност. Оне одлучују које податке ће користити, које критеријуме ће уградити у моделе и на који начин ће систем бити представљен јавности. У пракси, интерна правила компанија често имају већи утицај од формалних закона, јер управо унутрашње процедуре одређују како ће технологија функционисати. Етички кодекси, одбори за процену ризика и механизми интерне контроле нису споредни елементи – они су суштински део одговорног развоја. Међународни стандарди представљају трећи ниво постављања граница. Дигитални системи не познају државне границе, па се поставља питање уједначавања правила. Европска регулатива, иницијативе Уједињених нација, стандарди професионалних организација – све то тежи ка стварању заједничког оквира који би омогућио минималне гаранције без обзира на географију. Ипак, међународни договори захтевају време и политичку вољу, што их чини спорим инструментом у брзом технолошком окружењу.

Зато ниједан актер није довољан сам. Држава без техничког разумевања може донети пропис који је непримљив. Компанија без спољашњег надзора може занемарити ризике у корист профита. Међународни стандарди без националне имплементације остају декларативни.

ОДГОВОРНОСТ ИМА ИМЕ

Технологија нема намеру, нема свест и нема морал. Она не доноси одлуке у етичком смислу — она извршава задатке у складу са параметрима које су јој задали људи. Зато одговорност никада не може бити „алгоритамска“. Она је увек људска. Када систем направи грешку, када некога неправедно искључи, рангира или означи, није довољно рећи да је „тако израчунао модел“. Иза сваког модела стоји нечији избор: који подаци ће бити коришћени, који критеријуми постављени, који ризици прихваћени. Тај избор није технички — он је вредносни. Одговорност почиње оног тренутка када се систем пусти у употребу. Она не престаје објављивањем услова коришћења или формалним престанком корисника. Напротив, управо у реалној примени постаје јасно колико су одлуке донете у фази развоја биле промишљене. Друштво има право да зна ко стоји иза система који утиче на његов живот. Питање је ко ће сносити последице када погрешити.

ЧОВЕК У ЦЕНТРУ: Технологија служи. Одлуке доносимо ми.

Технологија је средство, не циљ

Развој дигиталних система често се представља као неизбежан ток напретка, нешто што се дешава само од себе. Међутим, ниједна технологија нема сопствени циљ. Она настаје зато што је неко осмисли, финансира, развије и примени. Зато је важно подсетити се да вештачка интелигенција није сила која управља друштвом, већ средство које друштво користи.

Средство може бити корисно, али и погрешно употребљено. Оно може убрзати процесе, повећати ефикасност и проширити приступ знању. Истовремено, може продубити неједнакости ако се користи без јасних правила. Разлика није у самој технологији, већ у намерама и одлукама он-их који је примењују.

Управо зато питање „шта систем може“ није довољно. Потребно је поставити и питање „чему служи“. Ако се технологија користи да поједностави административне процедуре, повећа транспарентност или помогне у анализи сложених података, она постаје савезник друштва. Ако се, међутим, користи без јасних ограничења, може створити осећај контроле и дистанце између одлуке и човека на кога се та одлука односи. Човек остаје онај који одређује смер. Он поставља задатак, бира параметре и прихвата или одбија резултат. Технологија не преузима одговорност – она је извршава. Управо у том односу лежи суштина савременог дигиталног доба: напредак није сам по себи вредност ако није усмерен ка добробити људи. Када технологију посматрамо као средство, враћамо контролу тамо где јој је место. Тада дигитални системи постају део ширег оквира у коме је човек мерило свих одлука. Не зато што одбијамо иновацију, већ зато што желимо да она има смисао.

Одговорност је трајна

У свету у коме се технологија мења брже него што се мењају навике, лако је помислити да је довољно прилагодити се новом алату. Али прилагођавање није исто што и разумевање. Друштво које жели да остане стабилно мора истовремено развијати техничке способности и етичку свест. Одговорност не почиње онда када се појави проблем. Она почиње много раније – у тренутку када се систем осмишљава, када се дефинишу његови циљеви и границе. Свако решење које утиче на живот људи мора имати јасно утемељење: коме служи, на основу којих података функционише и ко контролише његову примену. Дигитални системи могу убрзати одлуке, али не могу заменити процену. Могу анализирати обрасце, али не могу преузети моралну одговорност. Зато је неопходно да људски надзор остане део сваког процеса у коме алгоритам има улогу. Не као формалност, већ као суштински механизам провере. Трајност одговорности огледа се и у спремности да се грешке признају и исправе. Технологија која се не испитује постаје затворен систем. Технологија која се проверава и унапређује постаје део зрелог друштва. Управо у тој разлици лежи граница између неконтролисаног напретка и одговорног развоја. Будућност није нешто што се једноставно догађа. Она је последица одлука које доносимо данас. Ако одговорност остане јасно дефинисана, ако човек остане мерило и контролор процеса, технологија ће бити средство напретка. Ако се та веза прекине, ризикујемо да изгубимо поверење које је основ сваког стабилног система. Зато одговорност није тренутна обавеза, већ трајни принцип. Она не припада алгоритму. Она припада човеку.

СПЕЦИЈАЛ 2 урадили су: Текстови: ChatGPT 5.2
Илустрације: Nanaimage, Уредник: Слободан Сџанковић Лицко